

'ŌRO'A HA'AMAURA'A 'EI MERO NŌ TE FARE VĀNA'A
MŌNIRĒ 25 NŌ 'ĀTOPA MATAHITI 1976

E hoa here mā, i roto i nā «Hiro'a» e pae i mā'iri a'enei, 'ua tai'o mai tātou i te 'ā'ai o te Fare Vāna'a mai tōna ha'amau-ra'a-hia mai, i te matahiti 1972 e tae roa mai i teie 'anotau.

I roto i teie ve'a iti, 'e i roto ho'i i te mau ve'a e haere mai, e tai'o mai tātou i te mau 'ōrero a te mau Vāna'a i te mahana a ha'apārahia ai rātou i nī'a i tō rātou ti'ara'a Mero nō te Fare Vāna'a. E ha'amata tātou, ma te 'ōrero a Victor Teriierooiterai.

TE AROHARA'A

Te Tāvana nui ē, e tae noa atu i te mau mana tei 'āpe'e mai ia 'oe, 'la ora na!

Te FARE VĀNA'A ē, mai ia 'oe Tevane MA'AMA'ATUA-I-AHU-TAPU, te 'Aivāna'a Nui, te pou tahi, te Ti'ara'a o te 'Ōrero, 'la ora 'oe!

E te mau 'Aivāna'a ē, 'e te mau Ihi ē, tei 'āmui mai 'e tei mā'iri ē, 'la ora 'outou!

E te mau Ti'ati'a Ve'a ē, 'e te mau Mataara ē, 'e te mau ti'arauti, 'e te mau manihini ē, 'outou 'e tātou ato'a i 'āmui mai i raro a'e i teie nei fare, 'la ora 'āmui tātou!

TE FA'ATENI NŌ RA'APOTO

'O RA'APOTO nei, huā'ai nā TAHI-PUA-NUI tātane 'e nā FA'AREVA vahine. E 'ū'ā te 'ū'ā 'o RA'APOTO, 'o tē tai pu'upu'u, 'e te anoano, 'o manureva tā'iri'iri. E pahu te tai moana, 'āpā'i te ta'ata 'o AVEA, 'ei tapu nō te ARI'I RA'APOTO, RA'APOTO a mo'e. 'E tē fa'atae ato'a nei au i te aroha ia 'oe RA'APOTO vahine 'e te feti'i tā'āto'a. 'la ora na 'outou!

TE AHIMĀ'A TE FARE 'AITO

E ahimā'a nā te fare 'aito, tahutahu hāmani, fa'ati'ati'a te vahie, hō'ē i tahatai tautahi te 'amu, mai tā te 'ahuru, 'a ro'ohia e te ti'i tāpae. Tahua 'ino ho'i Taputu-rouru tahua vāvāhira'a 'apu upo'o.

PARAU TUPUNA – 'O TEHURITUA HUĀ'AI

Nā Aruru-Nui Fa'atomo-a-Va'a nō Ari'i-Tū te tātane ia, 'a noho i te vāhi nō Tū-Tea-ahu-rei ia TEAO-TERA'I-RARO tei fānau ia Ta'ihia ari'i nō Hiti. Haere i Raroto'a ra 'ua fa'ati'a i te mata'eina'a e vaiho atu i te huā'ai tei pi'ihia i teie ā mahana ia TANGI-IA.

'O 'Orohena i nī'a, 'o Oro-Peru te tahua i raro, te 'ōutu i tai 'o Nu'uroa, 'o te Pūfare-

ri'i te marae, te paepae o Mahina-Tepeva, e fare 'Aira'a Upu ho'i 'o Puna'auia 'e 'o Teiho Ari'i te 'orometua.

TENĀ FARE HA'API'IRA'A 'O UPORU

I apato'erau 'ia Hiti 'o UPORU. E mou'a i nī'a 'o 'OROHENA, tahua i raro MATA-VAI, 'ōutu i tai te FAU-ROA. I UPORU te ti'ara'a fare 'Ai-Ra'a-Upu 'e te Ana-Vaha-Rau.

'O TOA te manava nō Ra'iātea, 'e 'o MU-REO firifiri 'aufau nō VAI-ARI, nā 'orometua vahine o te Ana-Vaha-Rau, tei reira te mau pipi tamāroa 'e te mau pipi tamāhine. 'O HIRO i 'i roa i te upu nō te fa'aro'o noa atu nā rāpae i te fare 'aore ā ho'i i fa'āo hua i te pupu pipi tāua fare ra, 'e 'oia atura tei hau roa a'e i te 'ite 'e tei riro 'ei 'orometua nō te FARE-'AIRA'A-UPU nō UPORU.

Tei reira te mau pipi tamāroa; nā te hui ari'i nō TAHITI, nō RA'IĀTEA 'e tei au mai. E ti'a ato'a i te ha'api'ira'a nō 'ŌPOA te mau pipi tahu'a o te mau marae, te tahutumu nō te upu ha'amorira'a ia, te upu ti'arauti nō te mau pehepehe tamā'i. E mea nā roto i te tārava, te 'ute, te pā'ō'ā, te tāmāu-ā'au-ra'a i te mau peu pa'ari huru rau o te Fenua.

E te nu'u atua ē, e mana te upu, 'ei pōuri i vaho, 'ei mārāma i roto. Mai te tahi vai 'ue. E manu ē 'a horo, 'ei ueue 'a vī, 'ei tau papa 'ōhie.

Hō mai te upu, hō mai te vāna'a, hō mai te 'ōrero 'e i te pou tahi nei. Fano te Rā ē hiti ā'era, tei te rā e hiti ā'era te ora.

TE TAU O TE VA'A AMA 'ORE

E mea nā nī'a i te va'a tau'ati te mau ihitai mā'ohi 'āfa'ira'a i te ro'o o TAHITI NUI nā te ara, mai HA'AVAI atu, 'e RAROTO'A, AO-TEA-ROA, UPORU, VAIHĪ, TUĀMOTU, NU'UHIVA, MA'AREVA, RAPA-ITI, RAPA-NUI 'e RURUTU mā.

TE TAU O TE MAU PAHĪ

I te taera'a mai te mau ihitai nui papa'ā 'e tō rātou mau va'a ama 'ore, mai UARI te matahiti 1767, PUTAVIRI 1768, TUTE 1769 'e 1772, POENETE 1772 'e 1774, te ha'amatarā'a te mau tauira'a mātāmua te reo mā'ohi, 'e tei tāmāu noa ē tae roa mai i teie mahana, mai te fa'atupu i te mau fifi e rave rau.

TE PĪPĪRIA TE PĀPA'I TE HA'API'IRA'A

'O NOTI te tahu'a Peretāne tuiro'o, tauturuhia e tō tātou Ari'i PŌMARE PITI tei 'iriti i te Pīpīria mātāmua reo Peretāne nā roto i te reo mā'ohi. I te mahana toru 9 nō 'Ēperēra i te matahiti 1806 te ha'amata-hua-ra'a nō te taime mātāmua nō te fa'a'ohipa-ra'a-hia nā 'ahuru 'e ma pae pi'āpā i roto i te pāpā'i mā'ohi. 'E i te matahiti 1817 i oti ai te 'iritihia o te Pīpīria mātāmua tei nene'ihia i AFAREAITU – MO'OREA. Mai teie atu ra te huru o te taera'a mai te pāpā'i, 'e te ha'api'ira'a tei riro 'ei 'ā'ai nō tō tātou fenua here. 'Ahuru ma pae noa iho ā piāhi reo mā'ohi nō te 'iriti i nā pi'āpā e piti 'ahuru ma ono o te reo Peretāne. Te reo paha teie tei iti hau roa i te mau reo o te ao nei.

'Aita e pāpā'i tā te Mā'ohi i terā tau, e parau ti'a ānei? 'Aita ānei te tahi hape rahi ravehia nā roto i te ha'apae i te 'iriti i te mau mā'imira'a hōhonu ē tae roa mai i teie mahana? 'Aita roa a'e te tahi 'ōpuara'a hōhonu i tāmatahia. E aha ra tā teie mau mana'o e hina'aro nei i te heheu mai? Tō nī'a i te rā'au, tō nī'a i te 'ōfa'i, tō nī'a i te 'iri ta'ata?

E māere paha rātou 'ia 'ite i te hō'ē mahana i te aura'a nō te mau parau huna a te hui tupuna e vai nei i roto i teie mau ti'i 'ōfa'i, rā'au 'e i nī'a i te 'iri o te ta'ata.

TE VETAHI MAU TUMU TEI FA'A'INO ITE REO

Te u'i 'āpi mārāmarama i te hō'ē tau i mua a'e nei, 'ore roa ia e ha'apa'o fa'ahou i tōna reo tupuna. I roto i te mau feti'i, 'ua ha'apae-roa-hia. Te mau fifi rau tei 'itehia i roto i te mau fare ha'api'ira'a, tē vai nei nā fare ha'api'ira'a tei fa'a'itoito, tē fa'atae nei au i te ha'apopoura'a ia rātou.

'Aua'a maoti te itoitō tu'utu'u 'ore 'o te vetahi mau Vāna'a o te fenua, mai ia IORSS

Victor Teriierooiterai

i mo'e na, 'outou ato'a e te mau Vāna'a tei 'āfa'i mai tenā i tāna 'ōfa'i 'e terā i tāna, nō te patu i te fare tei topahia te i'oa, te FARE VĀNA'A.

I te 2 nō Tiurai, i te matahiti 1974, tō te tāvana rahi Daniel VIDEAU peretitenira'a i roto i te piha a te 'Āpo'ora'a hau, i te putuputura'a 'avarira'a o te Fare Vāna'a.

'E tē tupu nei ā te moemoeā mure 'ore a te mau Vāna'a. I te 16 nō Tēnuare 1975, tē hōro'a hope nei te mau ture nā te Fare Vāna'a, i te mana nō te fa'aora 'e te fa'ahotu fa'ahou i te reo here o te 'āi'a. Mai te ata e pati i te 'ā'ahiata i nī'a i te 'iriātai, nō te fa'a'ite mai ē teie te rā.

TE IHI O TE FENUA

'O UPORU te pū nō te mau IHI o te fenua; 'o IHI te atua vahine nō te feiā pa'ari 'e te 'ite.

RUA-TUPUA-NUI te tumu 'a noho i te vahine ia ATEATA'O-NUI fānau mārāma e te rā maira, e FA'A-NUI maira. FA'A-NUI 'a noho i te vahine ia TAHI-ARI'I, fānau ai TA'URUA-NUI. TA'URUA-NUI e horo i te ahiahi e horo i te 'ā'ahiata; nāna e vāna'a i te pō 'e te ao i te fetū, te mārāma 'e te rā, mai te 'āvei'a, 'ei arata'i i te va'a nui 'āfa'i ro'o o te 'Āi'a.

ARI'I MA'EMA'E-A-ROHI vahine ē, terā iho te ata 'a pe'e ai 'e 'o Papahonu i ha'apōurihia 'ei ta'ata nō te tere 'ei fa'aterera'a ui i te tere o te Ari'i vahine 'o MA'EMA'E.

'A rohi e te mau VĀNA'A, 'a rohi e te IHI 'a rave i tō 'ōmore 'e 'a vero te u'i 'āpi o te Fenua 'e 'a hi'o i tō mou'a. ♦